

I. PALEOGRAFÍA Y DIPLOMÁTICA

BOULLÓN AGRELO, A. I. E MONTEAGUDO, H. (2009): *De verbo a verbo. Documentos en galego anteriores a 1260, Anexo 65 de Verba, Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela, 292 páxinas + Anexo fotográfico.*

Coa intención de analizar o tránsito da escrita latina á romance no ámbito documental Ana Isabel Boullón e Henrique Monteagudo reúnen un conxunto de 55 diplomas datados entre 1225 e 1260 e custodiados nos arquivos Histórico Nacional, do Reino de Galicia, Histórico Provincial e Catedralicio de Ourense, do Museo de Pontevedra e do mosteiro de Antealtares.

Comenzan o estudo analizando as transformacións lingüísticas e gráficas que durante o século XIII se produciron na escrita do noroeste peninsular, proceso que permitiu a definitiva separación dos sistemas gráficos latino e romance e proporcionou a este último grafemas e abreviaturas adaptados ás súas necesidades lingüísticas.

A tipoloxía dos documentos seleccionados para realizar este estudo inclúe doazóns, compravendas, foros, testamentos, pesquisas, actas, etc., redactados a partir do segundo terzo do século por notarios públicos, cuxa profesionalización xogou un papel destacado na adaptación e consolidación da escrita romance.

Como é norma nas edicións realizadas por filólogos, realízase unha coidadosa transliteración que permite a análise lingüística dos textos, actualizados unicamente no que respecta ao uso de maiúsculas e minúsculas, acentuación e puntuación. Acompañanse da cabeceira que inclúe a data e o rexesto e dun breve aparato crítico-erudito.

Inclúe tamén un anexo coas reproducións de todos os documentos editados, un glosario dos termos utilizados na documentación, índices toponímico e antroponímico, e dous mapas que sitúan os lugares de procedencia dos textos e as terras medievais nos que estes se situaban.

Non é este o foro máis adecuado para pontificar sobre o valor, por outra parte evidente, que para os estudos sobre Historia da Lingua ten a obra de Boullón e Monteagudo, pero si para destacar que, aínda que a maior parte dos documentos escollidos foran xa publicados e utilizados polos historiadores da Idade Media galega, dende o punto de vista da Historia a conxunción dunha excelente edición, do glosario e sobre todo do anexo fotográfico, convirte a *De verbo a verbo* nun práctico manual de paleografía galega.

Mª Beatriz Vaquero Díaz
Universidade de Vigo

FERNÁNDEZ DE VIANA Y VIEITES, J. I. (2009): *Colección diplomática do mosteiro de San Pedro de Vilanova de Dozón, Santiago de Compostela, Consello da Cultura Galega, Fontes para a Historia de Galicia, 349 páxinas.*

A colección documental do mosteiro feminino de San Pedro de Vilanova de Dozón, situado no actual concello de Dozón da provincia de Pontevedra, está composta por 254 documentos dos séculos XI a XV, custodiados nos arquivos Histórico Nacional “a maioría pertencentes ao fondo de Santa María de Oseira”, de San Paio de Antealtares, Histórico Universitario de Santiago de Compostela, Catedralicio de Ourense e do Museo de Pontevedra.

A obra estrutúrase en tres apartados: o primeiro, unha brevísimas introducción que se limita a dar conta dos fondos arquivísticos consultados; o segundo, a edición dos documentos medievais do mosteiro e, por último, a relación de rexestos e os índices onomástico, toponímico, socio-profesional e de materias.

O profesor Viana opta por realizar unha transcripción paleográfica, caracterizada pola utilización das cursivas para marcar as letras abreviadas e na que se actualizan os textos mediante o uso das maiúsculas e minúsculas, a acentuación e a puntuación. Ofrece ademais a transcripción completa dos cento setenta e cinco orixinais ou copias a texto completo e unicamente reduce a rexesto os setenta e nove documentos conservados como extractos.

Á corrección con que se aplican os criterios de transcripción e edición, hai que sumar a utilidade dos catro índices elaborados á hora de utilizar a información contida na documentación.

En resumo, unha aportación de gran interese porque reúne os diplomas do mosteiro de San Pedro de Vilanova de Dozón nun único volume e aporta a transcripción completa de polo menos 110 documentos inéditos.

Mª Beatriz Vaquero Díaz
Universidade de Vigo

GARCÍA LUJÁN, J. A. (ED.) (2008): *Alfonso de Bustos y Bustos, Marqués de Corvera: Guerra y sitio de Baza en el siglo XV. Breve estudio del tratado de don Fernando el Católico, rey de Castilla y Aragón, con Yanbia Alnayar, antes príncipe Cidi Hiaya, e lo que se refiere a la grandeza a favor del mismo reconocida. Estudio introductorio e edición facsímil. Granada, Casa Ducal de Pastrana, ca. 150 páxinas.*

José Antonio García Luján analiza e edita neste libro dúas monografías de Alfonso de Bustos y Bustos, marqués de Corvera: A primeira concerniente á guerra de Baza

durante o século XV e a segunda sobre o título nobiliario recoñecido a Yahia Alnayar por Fernando o Católico.

Coméncase a análise destas dúas obras cunha breve semblanza biográfica de Alfonso de Bustos, prestando especial atención á rehabilitación de títulos nobiliarios solicitados polo marqués de Corvera para os seus fillos, posto que foi o intento de recibir “a sucesión no título de Príncipe de Sidi Yahya, coa categoría de Duque”, o que o levou a escribir ambos estudos, publicados en 1916 e cuxa edición facsímil ofrécese neste libro.

Ambos estudos, realizados ao máis puro estilo historicista, destacan polo rigor histórico que o seu autor se impuxo a si mesmo por mor do cometido para o que foron redactados: a reivindicación dun título nobiliario que debía obter informe positivo da *Diputación de la Grandeza* e da *Academia de la Historia*. Rigor que demonstra o estudo historiográfico realizado polo editor no que se describen detalladamente as fontes históricas e cronísticas referidas á guerra da Granada “na que se inscribe o sitio de Baza” e a bibliografía sobre xenealoxías e títulos nobiliarios, en especial sobre a aparición e percorrido histórico da “Grandeza de España”, utilizadas polo autor.

Algo semellante sucede coas fontes documentais posto que, se ben é certo que estas, unha vez transcritas, foron incluídas en sendos apéndice ao final que cada una das monografías, presentábanse sen aparato crítico-erudito que permitise a localización arquivística dos documentos nin a das publicacións nas que foran incluídas, carencia que suple o editor catalogando os documentos transcritos.

Unha vez realizado o estudo preliminar, García Luján presenta unha coidada edición facsímil das monografías analizadas. Con elas, ponse á disposición dos historiadores e do público en xeral, unha obra ata o momento difícil de consultar, dado o escaso número de exemplares conservados, que ofrece unha proliza descripción dos feitos acaecidos durante a guerra de Baza, dos nobres que participaron nela, das súas relacións de fidelidade e parentesco, das intrigas e sucesos que explican os comportamentos políticos dos distintos actores e, como non, dos lugares, estratexias e acontecementos da propia guerra. De menor entidade pero bo corolario da primeira, a segunda obra editada, o tratado entre Fernando o Católico e Yahia Alnayar, sancionaba, segundo a tese defendida polo seu autor, a paz alcanzada en Baza co outorgamento da Grandeza ao Príncipe de Sidi Yahya.

Mª Beatriz Vaquero Díaz
Universidade de Vigo

IGLESIAS ALMEIDA, E. (2010): *As moedas medievais galegas. A circulación monetaria en Galicia ata o século XV*, Noia (A Coruña), Toxosoutos, serie Trivium nº 38, 130 páxinas.

Iglesias Almeida elabora un catálogo das moedas que circularon en Galicia dende o s. III a. C. ata fins da Idade Media, é dicir, tanto as acuñadas no reino como as que chegaron a el a través dos transeuntes e circuítos comerciais. Así, o estudo inclúe os achados de moedas púnicas, as acuñacións galaicas de moedas tardo-romanas, suevas e visigóticas e aquelas outras acuñadas polos monarcas de Galicia, León, Castela-León e Portugal. Axunta tamén unha relación das moedas galas, itálicas e británicas que circularon en Galicia por mor do comercio atlántico e do camiño de Santiago.

O catálogo organízase entorno aos sucesivos reinados, que se convirten así nos eixos cronolóxicos fundamentais da obra. Para cada un deses períodos o autor sinala a existencia e actividade levada a cabo polas cecas galegas e aporta dous tipos de información sobre a circulación monetaria galaica: a relación de moedas existentes no reinado e, a partir do século XI, a das que aparecen citadas na documentación medieval galega.

Na primeira parte da análise, descríbense as características físicas e iconográficas das moedas acuñadas coa axuda de abundantes debuxos, así como a súa lei, valor e equivalencias. Na segunda parte da descrición ofrécese unha relación das moedas citadas na documentación galega e as equivalencias entre elas que os textos sinalan.

As fontes utilizadas polo autor son fundamentalmente arqueolóxicas polo que respecta ao período que vai do s. III a. C. ao XI d. C., intre no que se incorporan as fontes de tipo documental, cuxas aportacións permiten coñecer mellor a dinámica real do sistema monetario galego ao documentar a aparición e pervivencia das moedas de conta e correntes utilizadas en Galicia, así como as equivalencias establecidas entre elas ao longo do tempo.

Sendo esta aportación a máis salientable da obra respecto a estudos anteriores, sería sen embargo desexable unha selección máis ampla das coleccións diplomáticas utilizadas e unha disposición da información que facilitase o seguimento da evolución monetaria galega e a identificación das distintas moedas presentes na documentación.

Mª Beatriz Vaquero Díaz
Universidade de Vigo

OTERO PIÑEYRO MASEDA, P. S. (2008): *Colección diplomática do mosteiro cisterciense de Sta. María de Oseira (Ourense) 1435-1485*. Vol. V, Santiago de Compostela, Departamento de Historia I, Universidade de Santiago de Compostela, 621 páxinas.

A abadía de Santa María de Oseira tivo a fortuna de que o seu arquivo monástico sexa un dos mellor conservados de Galicia. A esta sorte súmase o feito de que dende o ano 1989 o profesor Miguel Romaní e algúns membros do seu grupo de investigación adicaran o seu esforzo á edición da documentación, fundamentalmente medieval, que formou parte dos seus fondos.

Seguindo esta tradición o doutor Pablo Otero adicou unha parte da súa tese de doutoramento á transcripción dos diplomas ursarienses datados entre 1435 e 1485, que agora presenta neste quinto tomo da colección diplomática do mosteiro ourensán.

Esta concepción de traballo continuado, fai que a edición se centre na transcripción documental e na confección dos índices, adicando unicamente unha somera introducción aos criterios de edición e transcripción que asumen en boa medida os utilizados nos anteriores volumes.

Integran este tomo 671 documentos, que se corresponden cos números 2469 a 3140 da colección diplomática e entre os que se atopan 455 orixinais e 216 extractos. A maioría deles custodiados nos arquivos Histórico Nacional, Catedralicio e Histórico Provincial de Ourense e do mosteiro de San Xoán de Poio, aínda que tamén aportan unha pequena cantidade de fondos os arquivos da Chancillería de Valladolid, Reino de Galicia, Simancas, Catedral de Santiago e as coleccións do Pazo de Don Freán en Lalín e da Fundación Penzol.

A tipoloxía diplomática con maior presenza no conxunto documental é, tal e como sucede con frecuencia en Galicia, a foral, cun total de 478 documentos entre foros e outros documentos directamente relacionados con eles como renuncias, traspasos, acollementos, etc. Tamén ben representadas, aparecen tipoloxías vinculadas coa xestión económica como arrendamentos, doazóns, testamentos, tomas de posesión ou compra-ventas. Cun menor número de exemplares pero de grande valor pola información que aportan aos temas que tratan, destacan as colacións de beneficios eclesiásticos, os documentos xudiciais que inclúen sentenzas, acordos, citacións e notificacións de diversos preitos, e uns poucos diplomas reais.

O libro conclúe coa inclusión dos índices onomástico, socio-profesional, topónimo xeral e de terras, coutos e divisións administrativas monásticas, que permiten un cómodo manexo da documentación.

En definitiva e grazas ao traballo do doutor Otero Piñeyro, o estudo do século XV en Galicia conta con case setecentos novos documentos coidadosamente edi-

tados que aportan unha valiosa información sobre a historia do propio mosteiro de Oseira e das institucións e xentes que compartiron o seu percorrido histórico durante a Baixa Idade Media.

Mª Beatriz Vaquero Díaz
Universidade de Vigo

PICHEL GOTÉRREZ, R. (2009): *Fundación e primeiros séculos do mosteiro bieito de Santo Estevo de Chouzán (sécs. IX-XIII)*, Noia (A Coruña), Ed. Toxosoutos, Serie Trivium, 329 páxinas.

Nesta obra Ricardo Pichel presenta a primeira entrega da colección documental do mosteiro feminino de Santo Estevo de Chouzán, situado no actual concello de Carballedo da comarca de Chantada. Composta segundo o autor por 150 “unidades textuais” dos séculos IX a XVI, nesta entrega tráncense 63 documentos dos séculos IX ao XIII e dous do XIV custodiados nos arquivos de San Paio de Antelares, Histórico Nacional, Histórico Universitario de Santiago de Compostela e Catedralicio de Ourense. Á hora de seleccionar as fontes o autor realiza un traballo exhaustivo de búsqueda que o leva a incluír entre a documentación do mosteiro varios testamentos nos que Chouzán aparece unicamente como receptor dalgunha pequena ofrenda.

A obra estrutúrase en catro apartados: a introducción, un apartado adicado aos criterios de transcripción e edición, a transcripción documental e, por último, os apéndices.

Na introducción esbózanse a historiografía, historia e tipoloxía documental do mosteiro de Chouzán, así como as características que presenta na súa documentación o tránsito do latín ao romance.

O apartado adicado aos criterios de transcripción e edición analiza e explica detalladamente as opcións elixidas para resolver a edición documental, dende o uso da acentuación ata ao desenvolvemento das abreviatuas, pasando pola disposición interna do texto en distintos parágrafos.

Os criterios de edición son correctos e transmiten toda a información necesaria, tanto nas cabeceiras (datación e rexesto) como no aparato crítico-erudito (tradición documental, características físicas, notas ao dorso, edicións, rexestos ou citas previas, etc.). Sorprende, sen embargo, a elección dun sistema para indicar a tradición documental que dificulta o acceso á información sen aportar ningunha ventaxa.

A parte central da obra conságrase á coidadosa transliteración dos manuscritos, na que, se ben é certo que se prima o aproveitamento lingüístico coas dificultades de lectura que elo implica, o feito de ofrecer o tenor documental completo

posibilita a utilización da valiosa información que os diplomas conteñen para investigación noutros ámbitos como o histórico.

Acaba o libro cun índice dos documentos transcritos e cun apéndice fotográfico no que se reproducen os diplomas editados nesta colección, e, aínda que se botan en falta os índices de persoas e lugares, o propio autor informa do seu proxecto de incluílos na segunda parte da colección documental que incluirá os séculos baixomedievais.

Mª Beatriz Vaquero Díaz

Universidade de Vigo

REY OLLEROS, M. (2009): *La música medieval en Ourense. Pergaminos del Archivo Capitular, Ourense, Armonía Universal, 365 páxinas.*

Nesta terceira entrega da súa triloxía sobre a música medieval auriense Manuel Rey Olleros analiza e transcribe un total de 47 fragmentos musicais dos séculos XI a XV contidos en breviarios e misais conservados no Arquivo da Catedral de Ourense.

O autor analiza cada fragmento musical conservado realizando unha completa ficha catalográfica na que inclúe a descrición dos folios ou bifolios que compoñen as unidades documentais, os tipos escriturarios “visigóticos os máis antigos e góticos os restantes”; as tintas, dimensións e disposición en columnas que adoptan as composicións; o tipo de notación musical e as liñas sobre as que se colocan as notas “aquitana a punta seca ou sobre liña vermella”, os tipos de libros nos que estas se inclúen e, por último, a datación, procedencia e anotacións dos fragmentos conservados.

A parte central do estudo conságrase á transcripción dos cantos litúrxicos, ao final da cal ofrécese na maior parte dos casos unha reprodución fotográfica dos fragmentos que os conteñen. Finaliza o libro con cinco apéndices nos que se analiza a notación musical, as rúbricas e as letras visigóticas nos tres primeiros, mentres os dous últimos teñen por obxecto facer unha relación das pezas musicais editadas e da bibliografía utilizada.

Obra de indubidable valor para a recuperación e salvagarda do patrimonio musical da Galicia medieval, o feito de que o seu contido sexa de difícil acceso para quen non posúa unha ampla formación musical, fixo que o autor e a editorial Armonía Universal proxectasen a grabación das pezas máis salientables da colección, cuxo primeiro CD editado no ano 2011 inclúe 18 pezas gregorianas dos séculos XII e XIII interpretadas polo coro *Gregoriani Urbi Cantores*.

Mª Beatriz Vaquero Díaz

Universidade de Vigo

ROMANÍ MARTÍNEZ, M., FRESCO SANTALLA, A. M^a E GONZÁLEZ MONJE, J. M. (2009): *El “Memorial” de Oseira en el Códice 15-B del AHN. Aportaciones a la Historia, Arte y Patrimonio del monasterio (1486-1828)*. Santiago de Compostela, Andavira Editora, 621 páxinas.

O manuscrito transcrito e estudado na presente obra contén unha breve historia do mosteiro cisterciense de Santa María de Oseira, redactada ao longo dos séculos XVI a XIX por dez amanuenses que utilizan letras do ciclo escriturario humanístico e organizan o seu relato entorno aos abades que gobernaron o cenobio dende 1486 ata 1828.

O Memorial adica un apartado a cada ún dos mandatos abaciais cunha extensión de entre media páxina e dous folios, nos que consigna o nome, data de elección, lugar de nacemento e procedencia monástica do abade; así como os feitos máis salientables do seu mandato referidos a pleitos, obras na abadía, igrexas, rectorais e granxas, obras menores destinadas á mellora do culto e adquisicións de obxectos litúrxicos.

Na presente edición adícase o primeiro capítulo ao estudo diplomático e paleográfico da fonte; o segundo, a análise da evolución do mosteiro a partir da Observancia durante a Idade Moderna; o terceiro á edición do manuscrito, e o cuarto e último aos índices toponímico, onomástico, socio-profesional e de materias.

A coidadosa edición, os completos índices e as aportacións dos estudos do manuscrito e do devir monástico durante os séculos da Modernidade, convirten esta obra nunha interesante aportación para o coñecemento da abadía cisterciense de Santa María de Oseira.

Mª Beatriz Vaquero Díaz
Universidade de Vigo